

Erfgoed in de dynamische stad

Oosterkerk Amsterdam

9 maart 2018

Verslag

Een samenwerking van negen erfgoedorganisaties

De Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond organiseert het symposium in samenwerking met Monumenten en Archeologie gemeente Amsterdam en de deelnemers aan het Amsterdam Erfgoed Overleg: het Genootschap Amstelodamum, erfgoedvereniging Heemschut - commissie Amsterdam, het Cuypersgenootschap, Stadsherstel Amsterdam, Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad, Stichting Monumenten Amsterdam Noord en de Vereniging Promotie Westelijke Tuinsteden.

KNOB
Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond

**X Gemeente
X Amsterdam
X**

**ERFGOEDVERENIGING
HEEMSCHUT**

Genootschap **Amstelodamum**
Promotie en bescherming der oudheid in Amsterdam
Amsterdam - Amsterdamse openbare tuinsteden

MONUMENTEN
STICHTING
AMSTERDAM
NOORD

ProWest
vereniging promotie westelijke tuinsteden

Stichting Cuypersgenootschap
vereniging promotie der oudheid in Amsterdam
Amsterdam - Amsterdamse openbare tuinsteden

**STADS
HERSTEL
AMSTERDAM**

Inleiding

De bescherming van erfgoed staat voortdurend ter discussie. Wat is erfgoed precies? En welke instrumenten zijn geschikt om er op een juiste wijze mee om te gaan? Dat hierover vragen en onduidelijkheid bestaan, werd in het najaar van 2017 duidelijk naar aanleiding van enkele artikelen in *Het Parool*. 'Monumenten vogelvrij verklaard', kopte de krant in het heetst van de strijd.

Aandacht voor jongere periodes en zaken als immobiel en immaterieel erfgoed leiden tot een uitdijend erfgoeduniversum. Tegelijkertijd tracht de overheid de regels voor de burgers eenvoudiger te maken en te reduceren. Dit heeft geleid tot andere vormen van erfgoedzorg dan de monumentenbescherming alleen.

Als gebouwen niet in aanmerking komen voor een status als beschermd monument, maar wel cultuurhistorische waarde bezitten en bijdragen tot de kwaliteit van het stadsbeeld, welke bescherming genieten zij dan? Hoe is de bescherming van deze panden eigenlijk geregeld en zijn er verschillen binnen en buiten de beschermde stadsgezichten? Is deze bescherming adequaat voor het behoud ervan? En in hoeverre legt die grotere beperkingen aan de eigenaren op dan noodzakelijk en, ten slotte, staat het beschermingsbeleid voldoende dynamiek toe?

Het symposium *Erfgoed in de dynamische stad* draaide om de vraag in hoeverre het huidige en toekomstige instrumentarium toereikend is om het gebouwde erfgoed zorgvuldig te behouden in een dynamische stad met groeiplannen binnen de stadsgrenzen. Hoe kan de monumentenzorg standhouden binnen deze dynamiek en ook zijn draagvlak behouden voor de steeds meer noodzakelijke bescherming van gebouwen uit de periode na 1965?

Na een welkomstwoord door Gert Eijkelboom van het Amsterdams Erfgoed Overleg (AEO) en Jeroen Westerman van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (KNOB) noemt gespreksleider Guido Wallagh vier aandachtspunten die hij deze middag met de sprekers en het publiek wil bediscussiëren:

1. Orde 2 panden leveren een bijzondere bijdrage aan het stadsbeeld, het is belangrijk om de buitenkant te restaureren;
2. De architectuur van na 1965 kent geen formele waardering en bescherming. Hoe is meer waardering en bescherming voor recente cultuur te realiseren?
3. Hoe borgen we gebieden zoals Amsterdam Noord?
4. Wat kunnen we met elkaar betekenen voor deze waardering?

Gabri van Tussenbroek, Universiteit van Amsterdam / Monumenten en Archeologie

Amsterdam: Monumenten bestaan niet; over de houdbaarheid van erfgoed

Gabri van Tussenbroek neemt de deelnemers mee naar China waar het begrip erfgoed al meer dan duizend jaar wordt gebruikt om belangrijke sporen menselijke activiteit aan te duiden. Hierbij gaat het niet alleen om materieel, maar ook om immaterieel erfgoed.

In Nederland beschouwen wij monumenten primair als vervaardigde zaken. De vraag naar wat schoonheid is, blijft zo soms achterwege. Vinden we alleen architectonische parels het bewaren waard of vertelt juist het alledaagse stadsbeeld het verhaal van Amsterdam?

Gabri van Tussenbroek pleit voor het tweede. De waardering van het verleden verandert met de tijd en de houdbaarheid van beslissingen is beperkt. Ook zonder grootschalig ingrijpen is onze omgeving dagelijks aan verandering onderhevig.

De Raad voor Cultuur adviseert om de blik van objectgericht naar omgevingsgericht te verruimen. Dit vraagt om een cultuurverandering in de erfgoedsector waar tot nu toe te weinig focus ligt op de omgeving. Dit neemt echter niet weg dat beslissingen steeds weer op objectniveau zullen moeten worden genomen, dit is de rode draad in de zorg voor erfgoed.

Amsterdam dankt zijn succes bij bewoners en bezoekers voor een groot deel aan het historische erfgoed, een 'asset' die zich tegen de stad dreigt te keren. Het rendementdenken omtrent bijzondere gebouwen gaat ten koste van wonen en erfgoed. Als extreem gevolg voor deze toeristificatie van een stad haalt Van Tussenbroek *If Venice dies* door Salvatore Settis aan. Wat is een stad waard? Welke factoren bepalen deze waarde en van wie is de eraan verbonden rijkdom? Branding campagnes zoals *I amsterdam* en *be berlin* zijn niet op de bewoners gericht maar uitsluitend op de toerist. Wat betekent dit voor de erfgoedidentiteit van een stad?

De stad Amsterdam, de erfgoedverenigingen en partijen op het gebied van ruimtelijke ordening moeten zich afvragen: Hoeveel regie is wenselijk in de waardering van bijzondere gebouwen en omgevingen? Welke instrumenten zijn geschikt? Maar vooral: hoe zorgen we goed voor de stad en voor elkaar?

Gevraagd naar de beste uitkomst voor het symposium vanmiddag antwoordt Van Tussenbroek dat hij hoopt dat de aanwezigen met elkaar in gesprek gaan om samen een stap verder te gaan in plaats van individuele meningen te ventileren. Hij acht het van

wezenlijk belang om middels het Amsterdam Erfgoed Overleg krachten te bundelen en prioriteiten te stellen.

David Mulder, Amsterdam Erfgoed Overleg

De praktijk van de Orde-2-bescherming in Amsterdam

David Mulder laat talrijke voorbeelden van zogenaamde Orde 2-panden in Amsterdam zien, waarbij het niet lukt om de historische waarden van het exterieur te beschermen tegen aantasting. Volgens het Amsterdamse systeem van waardering van historische panden zijn Orde 2-panden beeldbepalende objecten die van bijzondere waarde voor hun omgeving zijn en daarom verdienen om behouden te worden. In andere gemeenten is vaak sprake van karakteristieke of beeldbepalende panden.

Hij concludeert dat de Orde 2 status buiten het centrum in de meeste gevallen geen bescherming biedt en dat dit 'vergunningsvrij slopen' in de hand werkt. David Mulder stelt voor de gebieden buiten het centrum van Amsterdam een effectievere bescherming voor. Een koppeling van de Orde 2 status aan het bestemmingsplan zou dit kunnen waarborgen.

Gerrit Vermeer, Universiteit van Amsterdam

Meer dan objecten. Over de bescherming van post 65-architectuur

In het verleden gold de vuistregel dat een gebouw minstens 50 jaar oud moest zijn om in aanmerking te komen voor een monumentenstatus. Inmiddels kan elk bijzonder gebouw aangewezen worden, bijvoorbeeld met de Orde 2 status.

Orde 2 biedt geen volledige bescherming van het gebouw maar in ieder geval van hetgeen vanaf de straat te zien is, althans in het centrum. Het voordeel van de Orde 2 status is dat panden in grote getallen als beschermd aan kunnen worden gewezen.

Volgens Gerrit Vermeer zijn twee aspecten voor de Orde 2 status kenmerkend. Ten eerste heeft de Orde 2 status een signaalwerking. Deze geeft aan dat een pand bijzonder is. Ten tweede kunnen met de Orde 2 status panden zonder uitvoerige beschrijving aan worden gewezen. In veel gevallen is deze lichtere vorm van bescherming afdoende en biedt meer flexibiliteit.

Gerrit Vermeer hoopt op een categorische, landelijke verankering van Orde 2 in het bestemmingsplan door de nieuwe omgevingswet, zodat Orde 2 effectiever wordt en sloop kan worden voorkomen.

Karin Westerink, Monumenten en Archeologie Amsterdam

Het waarderen van erfgoed als dynamische aangelegenheid: een uitdaging voor architectuur- en bouwhistorische waardenkaarten

Karin Westerink constateert dat Amsterdamse partijen op het gebied van erfgoed en ruimtelijke ordening sectoraal ageren en onvoldoende met elkaar communiceren.

Zij heeft vier wensen met betrekking tot het waarderen van erfgoed:

1. Standaard een sloopvergunningstelsel met cultuurhistorische afweging opnemen in het bestemmingsplan evenals de actualisering van ordewaarderingen;
2. De gebieden en panden uit de meest recente inventarisatieperiode (1965-1985) met een 'signaalpredicaat' als factor van belang inbrengen bij transformatieplannen;
3. Erfgoedorganisaties de status van 'belanghebbenden' toekennen in het omgevingsplan;
4. Het financieel instrumentarium voor objectgerichte erfgoedzorg aanvullen voor ruimtelijke erfgoedzorg.

Voor haar is de derde wens de meest belangrijke. Zij roept de erfgoedorganisaties op met elkaar in beweging te komen. Van de erfgoedorganisaties verwacht Karin Westerink dat ze de stap naar een andere dimensie en tijdzone durven en onderhandelingscompetenties ontwikkelen. Hierbij hoort ook een andere organisatie onderling en een ander jargon.

Voer gesprekken met collega's van de ruimtelijke sector, ontwerpers en de Rijksbouwmeester!

Paul Rosenberg, Commissie Ruimtelijke Kwaliteit, Amsterdam

Uit de praktijk van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit

Aan de hand van een aantal voorbeelden laat Paul Rosenberg zien dat Amsterdam lange tijd per stadsdeel eigen beleid formuleerde voor wat betreft de bescherming van panden.

Tussen de stadsdelen onderling bestaan grote verschillen in de wijze van waardering van historische bebouwing en in de wijze van bescherming. Een voorbeeld hiervoor is de Vondelstraat waar de Manege en de Vondelkerk als Orde 1 monument zijn aangewezen maar de rest van de panden als basis-monument (ofwel Orde 3), terwijl het straatbeeld juist bepaald wordt door het ensemble van alle gebouwen.

In het centrum van Amsterdam zijn de bestemmingsplannen conserverend terwijl eigenaren in delen van Zuid en Oud West zonder problemen gebouwen mogen verhogen en uitbreiden.

Aan de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit de taak te onderzoeken of de architectonische kwaliteit van de toevoeging voldoende en verantwoord is ten opzichte van het oorspronkelijke gebouw. De mogelijkheden voor de commissie zijn echter beperkt, als het bestemmingsplan uitbreiding toestaat.

In het centrum wordt regelmatig beoordeeld welke panden een Orde 1, 2 of 3 status moeten krijgen. Volgens Paul Rosenberg is het belangrijk ook buiten het centrum de

ordewaarderingen tegen het licht te houden en de bestemmingsplannen bij de tijd te brengen.

Met de komst van de nieuwe omgevingswet is het des te urgenter de bestemmingsplannen te actualiseren en te uniformeren. Na de verkiezingen van 21 maart a.s. moet de nieuwe gemeenteraad in de problematiek van de stad mee worden genomen.

Sjoerd Soeters, architect, PPHP Pleasant Places Happy People

De ruimte tussen de monumenten doet ook mee ... De dilemma's bij het hedendaags ontwerpen in een historische omgeving

Sjoerd Soeters laat voorbeelden zien van nieuwbouw met respect voor de genius loci van de desbetreffende plek. Naar zijn opvatting moet de architect altijd de genius loci definiëren en vervolgens onderzoeken hoe hij deze in zijn ontwerp kan gebruiken.

Nadat hij door gemeente Zaanstad werd gevraagd om het centrum en stationsgebied te vernieuwen koos Sjoerd Soeters voor een schoktherapie op een gebied dat, zo Soeters, aan een hartstilstand leed. Na diverse felle discussies met erfgoedverenigingen heeft hij het Zaanse gebouwde erfgoed, dat de identiteit van de streek bepaalt, op het podium gezet. Het gesprek met de diverse partijen was hierbij minstens even belangrijk als de uiteindelijke gebouwen.

Een dergelijke schoktherapie is volgens Sjoerd Soeters ook voor Amsterdam noodzakelijk, denkende aan de geplande stadsuitbreiding zoals de Sluisbuurt. Hij noemt het kwalijk dat in Amsterdam te weinig aandacht wordt besteed aan een samenhangend straatbeeld en de stad in losse stukken aan ontwikkelaars wordt verkocht. Sjoerd Soeters pleit voor een schaalverkleining om voor meer sociale veiligheid te zorgen.

Het niveau van kennis en informatievoorziening van de gemeenteraadsleden is volgens hem gebrekkig, hier moeten de erfgoedorganisaties en partijen binnen de ruimtelijke sector verandering in brengen. Hij roept ze op de kennis die ze hebben te benutten en met één mond een duidelijke boodschap te verkondigen.

Marie-Thérèse van Thoor, TU Delft / Bulletin KNOB

Stilstand is funest, de dynamiek van Amsterdam is positief. Amsterdam is geen Venetië maar voortdurend in verandering.

Ook de waardering van gebouwen verandert voortdurend, zoals de meningen over bijvoorbeeld het Maupoleum destijds en nu laten zien.

Bij de Faculteit Bouwkunde, afdeling Heritage en Architecture, van de TU Delft worden studenten opgeleid om te gaan met bestaande bebouwing. Zij leren bewust te zijn van de waarden van het bestaande.

De orde van deze waarde is een cadeau aan de student: hoe hoger de beschermingswaarde, des te groter het cadeau; hoe lager de beschermingswaarde, des te meer mogelijkheden voor ingrepen voor de student. Marie-Thérèse van Thoor nodigt de erfgoedorganisaties uit voorbeelden aan de TU Delft te sturen waar de studenten aan kunnen werken.

Van 2000 tot 2007 werkte Marie-Thérèse van Thoor bij wat destijds nog BMA heette, toen werden de ordekaarten over de stad uitgelegd. Andere steden kijken jaloers naar Amsterdam wegens dit systeem van ordekaarten.

Het instrumentarium is er, evenals veel kennis bij meewerkende organisaties. Marie-Thérèse van Thoor waarschuwt er echter voor het systeem niet te ingewikkeld te maken. Zij pleit voor een versimpeld en uniform instrumentarium.

Het is vreemd dat binnen Amsterdam de stadsdelen en ambtenaren verschillend met het waarderingssysteem omgaan, gezien het feit dat er één monumentenwet is. Aan de politiek de taak mee te werken aan een herijking.

Hoe gaat Amsterdam om met het thema erfgoed, energie en duurzaamheid? Architecten, technici en monumentenzorgers zouden samen tot interessante oplossingen kunnen komen, zoals voor de glazen gevel van Chanel op de P.C. Hoofstraat.

Marie-Thérèse van Thoor besluit als hoofdredacteur van Bulletin KNOB dat artikelvoorstellen over dit thema van harte welkom zijn.

Afsluiting

Amsterdam is constant in verandering en staat voor grote meerjarige transitie waar erfgoed zich toe moet verhouden, concludeert Guido Wallagh.

Voor een sterkere wisselwerking tussen erfgoed, ruimte en samenleving geeft hij de deelnemers de volgende opdrachten mee:

- Amsterdam heeft een degelijk juridisch stelsel dat geoptimaliseerd kan worden;
- Monumentenzorgers moeten een formelere positie krijgen;
- Zorg voor slimmere verbindingen tussen investeringsstromen, koppel erfgoed aan investeringen in de buitenruimte/veiligheid;
- Duid vooraf wat van waarde is;
- Verbeter de wisselwerking tussen erfgoedorganisaties onderling, met de ruimtelijke sector, en leg slimme koppelingen met het thema duurzaamheid.

Tenslotte stelt hij voor een traditie te stichten: volgend jaar komen de deelnemers het symposium alleen binnen als ze iemand van een andere sector meenemen. **Tot 2019!**